

Апстракт: Се отвора проблемот за датирањето на тиквешката група надгробни споменици, при што се наведуваат причините поради кои таа треба да се датира во првата половина на III век.

Тиквешката група надгробни споменици веќе долго време го предизвикува интересот кај неколкумина научници. Последната статија на таа тема беше објавена во *Патримониум МК* бр. 7-8 од Наде Проева со наслов „Иконографија на тиквешкиот тип надгробни стели од римско време“. Меѓу останатите изнесени ставови за аспектите на проучувањето на групата, таа се осврнува и на датирањето на стелите уште на почетокот нарекувајќи го *неаргументирано*.¹ Бидејќи станува збор за два спротивставени приода кон датирањето не само на оваа група, туку и на другите натписи од римско време во Македонија, сметам дека треба да ги соопштам своите забелешки.

Меѓу тиквешките споменици има пет на кои е испишана годината на нивното создавање: 220 г., 224 г., 225/6 г., 227/8 г. и 234 г.² Тие се датирани според македонската (провинциска) ера, проблем кој долго се провлекуваше во датирањето на епиг-

¹ Н. Проева, *Иконографија на тиквешкиот тип надгробни стели од римско време*, *Патримониум МК* 7-8, Скопје 2010, 93.

² С. Бабамова, *Епиграфски споменици од Република Македонија датирани според македонската провинциска ера*, Скопје 2005, кат. бр. 70, 71, 73, 74 и 77 (монографијата е скратена верзија на магистерскиот труд одбранет на Институтот за национална историја во Скопје пред комисија во состав: проф. д-р Елеонора Петрова (ментор), проф. д-р Анета Шукарова и доц. д-р Митко Панов). Не занимавајќи се со раздвојувањето на посебните поттипови, овде се наведени сите споменици на кои се присутни мотивите што ги анализираат колегите кои се занимаваат со нивната иконографија.

Славица БАБАМОВА
НУ Музеј на Македонија – Скопје
Археолошки музеј

ЗА ДАТИРАЊЕТО НА ТИКВЕШКАТА ГРУПА НАДГРОБНИ СПОМЕНИЦИ

рафските споменици од римско време во Македонија. Занимавањето со овој проблем покажа дека датирањето според двете ери, македонската (провинциска) и августовската (акциска) во нашиов дел на провинцијата Македонија е спроведувано прецизно, без мешање на едната со другата и дека нема потреба да постои конфузијата околу годините што се запишани на спомениците, а со тоа и разликата од 116 години во датирањето.³ Според ова не треба да постои сомневање за поширокото датирање на спомениците од тиквешката група во првата половина на III век.

Проева се навраќа на датирањето двапати во својот текст. Прво се осврнува на поединечното датирање на типовите што ги издвојува: типот IVa од II до IV в., за типот IVb вели дека нема датирани стели, исто како и за типот V.⁴ Датирањето на првиот тип, оној во кој има две стели со запишани години на натписите и една стела најдена во археолошки контекст, сметам дека треба да претрпи исправки. Првата стела таа ја датира во 174 год.⁵, што не може да се смета за многу сигурен податок, бидејќи Вулиќ, кој го објавува најголемиот дел од групата за која зборуваме, вели дека го објавува натписот според соопштение на друго лице, а и самиот не ја прецизира годината (што вообичаено го прави кога е сигурен, туку овде вели „триста и некоја година според македонската ера“). Што се однесува до втората стела, моето несогласување со Проева се појави пред неколку години и сметам дека аргументите за тој став се во доволна мерка претходно образложени.⁶ Станува збор за различни мислења за читањето на годината. Проева предлага да се прочита како γου’, што во македонската

³ *ibidem*, 28-33.

⁴ Н. Проева, *Иконографија*, 93-94.

⁵ Н. Вулиќ, *Споменик LXXV*, 1931, бр. 96.

⁶ С. Бабамова, *Епиграфски споменици*, 53-54.

ера дава 473 г., а во нашиот календар 325/6 г., а она што може да се види на епитафот е $\gamma\omicron\tau$ ⁷, односно 373 г. во македонската ера и 225/6 г. во нашата. Во последниве години многупати направив ревизија на самиот споменик и сосема е јасно дека второто читање е исправно. Овде само би нагласила дека аргументите за датирањето образложени од Проева⁷ за стилските особености можеби би требало да се гледаат во насока на датирање на стилот врз основа на запишаната година, а не обратно, како што прави таа. Третиот споменик, кој таа смета дека потекнува најдоцна од II век е најден во гроб што е датиран во II-III век⁸, но оваа рамка дозволува дека споменикот може да е настанат и на почетокот на III век.

На датирањето Проева се навраќа уште еднаш: „Меѓутоа, треба да се каже дека овие стели со сигурност се датирани од I до IV век н.е. како според датираните натписи, така и врз основа на палеографските белези.“⁹ Сосема е нејасно врз основа на која од стелите Проева ја поставува долната граница за датирањето во I век, бидејќи таква датирана стела што припаѓа на тиквешката група таа не посочува. Можеме само да претпоставиме, но не и да бидеме сигурни дека точно сме разбрале, дали поставувањето на долната граница се должи на двата надгробни споменика што таа ги споменува, сигнирани од Дионисиј Диоскуридов од с. Мартолци, од кои едниот е датиран со година, а тоа во денешниот календар дава 34/3 год. пред н.е. (се разбира, пресметано според македонската ера).¹⁰ Само попатно ќе споменеме дека Проева вели: „Тешко е да се утврди според која ера е датиран натписот, но тоа во случајов не е толку важно.“ Разликата од 116 години меѓу двете ери не е неважен податок, кога зборуваме за временски граници на настанување на спомениците, а таа згора на тоа се обидува да ги земе предвид сите критериуми според кои може да се датира. Иако авторката на едно место во својот текст ме означува како „неквалификувана да судам за такъв тип аргументи“¹¹, сепак морам да реагирам на нешта кои сами по себе се нелогични. Имено, ако смета дека споменатите две стели „непобитно покажува(ат) дека шематизираниот, рустичен

⁷ На нив повторно ќе се навратам понатаму во текстот.

⁸ А. Keramitčiev, *Čakovec-Resava-Kavadarsko-nekropola, Arheološki pregled 2*, Beograd 1960, 108.

⁹ Н. Проева, *Иконографија*, 101.

¹⁰ С. Бабамова, *Епиграфски споменици*, кат. бр. 60 и 61.

¹¹ Мисли на стилските аргументи, иако не ми се познати потребните квалификации за судењето за нив, бидејќи на истиот начин може да се суди и за нејзиното исчитување натписи на класичните јазици.

Сл. 1 – надгробна стела од околината на Кавадарци (С. Бабамова, кат. бр. 73)

и речиси наивен стил за еден голем број стели од тиквешки тип не е хронолошки показател, туку белег што се должи на локалниот тип камен и дека за точно датирање треба да се земат предвид и другите елементи, во прв ред епиграфските (палеографски, ономастички итн.), па затоа датирањето само според стилот е погрешно.¹² Изгледа дека во оваа мисла не постои јасна дефиниција за критериумите за датирање. Меѓу другото, обете стели од с. Мартолци за кои зборуваме се изработени од бел, жолтеникаво оксидиран мермер, наспроти квалитетот на каменот во тиквешката група.

¹² Н. Проева, *Иконографија*, 101.

Сл. 2 – горен дел од надгробна стела од с. Бегниште (С. Бабамова, кат. бр. 77)

Понатаму во истиот пасус го датира најдоцна настанатиот споменик во групата¹³, решавајќи дека пресметувањето на годините според акциската ера е она исправното: „Вторава година е попр-

фатлива поради тоа што станува збор за потомци на доселените Римјани во стопскиот муниципиј, за кои августовската ера секако била поважна, како и поради ретката иконографска шема посведочена во Аквилеја, што значи дека оваа стела би била најдоцно датирана стела од тиквешки тип.“¹⁴ Податокот на кој се повикува Проева е произволно толкуван од две причини: првата е дека констатацијата оти доселените Римјани повеќе ја почитувале акциската ера не е потврдена, а втората е дека од натписот е читливо само името Crispinus, што не зборува ништо за потеклото на оние кои се запишани на епитафот, а уште помалку за тоа дека се доселени Римјани.¹⁵

Што се однесува до палеографските белези кои авторката ги споменува и датира според нив, сакам да нагласам дека станува збор за особено осетлив начин за датирање, на кој треба да му се пристапи со конкретни примери.¹⁶

Се надевам дека расправата за тиквешката група надгробни споменици еден ден ќе заврши со плодносно соочување на аргументите на сите оние кои својот научен интерес го насочуваат кон тол-

кувањето на записите од минатото и дека токму различните пристапи треба да бидат поттикот да се размислува конструктивно, без напади и неосновани квалификации.

¹⁴ Н. Проева, *Иконографија*, 101.

¹⁵ За ономастиката, како и за анализата на епиграфскиот дел од групата, моето проучување беше продолжено со рефератот „Тиквешка група надгробни споменици – епиграфска анализа“ поднесен на XX симпозиум на Македонското археолошко научно друштво, одржан од 03. до 06.12.2008 год. во Кичево (<http://www.mand.org.mk/mk/aktivnost.php?id=3>), кој ќе биде отпечатен во списанието *Macedoniae Acta Archaeologica* 20.

¹⁶ С. Бабамова, *Епиграфски споменици*, 71-72 дава приказ на формите на буквите на натписите за кои зборуваме, притоа осврнувајќи се на спецификите на датирањето според овој критериум (61-63).

¹³ С. Бабамова, *Епиграфски споменици*, кат. бр. 77.

Slavica BABAMOVA

THE DATING OF THE TIKVEŠ GROUP OF FUNERARY MONUMENTS

Summary

The group of funerary monuments from Tikveš has five examples with dates of their creation: the years 220, 224, 225/6, 227/8 and 234. These finds are dated according to the Macedonian era, a problem which is pursued in dating of the epigraphic monuments from the Roman period in Macedonia. The undertaking of this problem has shown that the dating in two eras, the Macedonian and the Augustan in the region of this part of the Province Macedonia had been carried out precisely without mixing of the two eras,

and there is no confusion regarding the years which are inscribed on the monuments, namely the difference of 116 years in time. Furthermore without a doubt is the ample range of dating to the first half of the 3rd century as regards to the funerary monuments from Tikveš.

It is proposed that the dating for the stylistic and the iconographic features to be carried out according to determinate criteria without giving parallels, which might bring uncertainty.